

Verslag veldwerkplaats 'Eendenkooien en kooibedrijf: hoe houden we ze in de lucht?'

21 maart 2023

Sprekers: Fons Mandigers (Kooikersvereniging), Sandra van Lochem (Natuurmonumenten, Kooikersvereniging), Désiré Karelse (Kooikersvereniging), Leon Kelder (kooiker Staatsbosbeheer)

Eendenkooien, een bijzonder cultuurhistorisch relict met belangrijke functie als toevluchtsoord voor flora en fauna, dreigen te verdwijnen. Door vergrijzing verdwijnt het ambacht van de kooiker en samen met hem de kennis over het beheer. Natuurorganisaties hebben een belangrijke rol bij de instandhouding van de eendenkooien en het kooibedrijf. Tijdens de veldwerkplaats 'Eendenkooien en het kooibedrijf' op 21 maart 2023 kregen deelnemers inzicht in de unieke waarde van de eendenkooien en praktische kennis over behoud, herstelbeheer en inrichting van de kooien.

Wat is een eendenkooi?

Eendenkooien werden in voorgaande eeuwen aangelegd om wilde eenden te vangen voor consumptie. Het is een soort valstrik waarbij tamme eenden worden gebruikt om wilde eenden naar een plas met rondom vallen te lokken. Een eendenkooi is meestal gevormd als een rogge-ei, met in het midden de kooiplas en in vier hoeken een kromme vangpijp. De eendenkooi is iets typisch Nederlands. De eerste eendenkooi werd aangelegd in 1521. De bloeiperiode in Nederland en Vlaanderen was eind 17^e, begin 18^e eeuw. Ook elders in Europa werd het gebruik overgenomen, maar in Nederland waren en zijn ze het talrijkst. Ooit kende Nederland 1500 eendenkooien, momenteel zijn er ongeveer honderd nog intact en daarnaast vele relicten.

Waarom zijn eendenkooien zo waardevol?

Juist omdat het iets typisch Nederlands is, is een eendenkooi belangrijk cultuurhistorisch erfgoed. Daarnaast hebben eendenkooien grote waarde voor landschap, natuur en rust. Eendenkooien zijn vaak bosrijke plekjes in een agrarisch landschap. De kooiplas trekt watervogels aan als meerkoeten, waterrallen, watersnippen, futen, roerdampen en rietzangers. Sloten in en om eendenkooien zijn vaak rijk aan zeldzame vissoorten als bittervoorn, modderkruiper en kroeskarper. Geriefbosjes met knotbomen bieden weer een broedplek voor vogels.

Rust en afpalingsrecht

Ook is het een plek waar rust heerst. Eendenkooien en hun omgeving waren de eerste officiële stiltegebieden van Nederland. Bij kooien waarop het afpalingsrecht rust, mogen binnen een zekere omtrek zonder noodzaak geen handelingen worden verricht waardoor de eenden binnen de afpalingskring kunnen worden verstoord of verjaagd. Een afpalingskring varieerde per provincie van zo'n 700 tot 1200 meter. Door onder andere ruilverkaveling zijn veel eendenkooien hun afpalingsrecht verloren.

De Kooikerhond

Het kooikerhondje, een speciaal ras, speelt een cruciale rol bij het vangen van eenden. Hij blaft niet en heeft geen jachtinstinct. Hij jaagt dan ook geen dieren op, maar maakt z'n rondje om de vangarm. Eenden zijn gefocust op de wiebelende staart en gaan daar achteraan – de pijp in.

Herstel van eendenkooien

Er zijn veel verschillende typen eendenkooien. Kijk goed welk type kooi het altijd geweest is en houd daar aan vast. Ook werden in verschillende regio's verschillende materialen gebruikt, van planken tot riet en wilgentenen. Verandering in materialen is nog wel denkbaar, aangezien riet bijvoorbeeld veel gesloopt wordt door aalscholvers.

Soms is er niet veel van een eendekooi over. Zodanig restaureren dat de oorspronkelijke situatie terugkeert is vaak niet haalbaar. De vraag is dan: wat is de ontwikkeling door de tijd heen geweest, kun je de sporen van de historie laten zien? Wat draagt bij aan het verhaal over de eendekooi voor de bezoeker?

Kennis van de kooiker

Het vak van kooiker was een echt ambacht waarvoor heel specifieke kennis nodig was. Naast het beheer van het kooibos en de vangpijpen, was er de zorg voor hond en de tamme eenden, onderhoud aan broedkorven et cetera. Bij het behouden of herstel van eendenkooien is deze kennis nodig. Bovendien is het in cultuurhistorisch opzicht waardevol niet alleen de eendenkooi, maar ook het ambacht in stand te houden. Het doel moet daarom zijn de eendenkooi levend en actief te houden.

Geef de eendenkooi een nieuwe functie!

Een voormalige eendenkooi beheren als een soort openluchtmuseum werkt niet, is de ervaring van de sprekers op de Veldwerkplaats. Terug naar vroeger is ook geen optie, maar de eendenkooien kunnen wel een nieuwe functie krijgen. Het vangen van eenden kan namelijk ook andere doelen dienen dan consumptie. Denk aan het ringen van gevangen (water)vogels of specifiek onderzoek. Zeker 30 kooien zijn als ringkooi, gecoördineerd door de Werkgroep Ringwerk Eendenkooien Nederland (WREN). Sinds 1998 wordt door 8 kooikers meegedaan aan onderzoek naar vogelgriep bij wilde eenden. Maar de rust van een eendenkooi maakt het ook geschikt als plek voor inspiratie en meditatie. Denk creatief in de functies die de eendenkooi voor het publiek kan vervullen.

Onderhoud en beheer

Ook na herstel van een eendenkooi is het werk niet klaar. Er zijn dagelijkse werkzaamheden: makke eenden voer je dagelijks, al kan dat ook via een voerautomat. Maar de pijpen hebben onderhoud nodig, evenals het kooibos en alle andere elementen van de eendenkooi. Prioriteit van het onderhoud ligt bij de vangpijpen. Maak een meerjarenplan om grote achterstanden te voorkomen. Doe niet meer dan mogelijk is. Beter één goede vangpijp dan drie halve. Pijpen moeten geregeld uitgebaggerd worden. Bedenk een toepassing voor de bagger die je eruit haalt, want afvoeren is erg kostbaar. Een deel terrein ophogen bijvoorbeeld, of een wal aanleggen. Knotbomen kunnen geriefhout opleveren. Bijzondere aandacht vragen de vele knotessen die worden getroffen door de essentaksterfte. Zorg ervoor dat ze niet op de vangpijp vallen en deze beschadigen.

Financiële haalbaarheid

Het is niet makkelijk om genoeg financiën te vinden voor onderhoud van eendenkooien, maar er zijn verschillende subsidieopties. Voor tbo's een bijdrage uit SNL mogelijk (zie website BIJ12), maar ook Collectieven agrarisch natuurbeheer kunnen soms subsidies krijgen. Daarnaast zijn er provinciale subsidies in het kader van groen-blauwe diensten. Financiering kan ook door inkomsten uit excursies en sponsoring. Maar bovenal is de inzet van vrijwilligers noodzakelijk om de kosten te drukken. Dit moet door terreinbeherende organisaties gefaciliteerd worden, of er kan aansluiting gezocht worden bij bijvoorbeeld provinciale landschapsbeheerorganisaties.